

када се идеологија посматра са аспекта "релативне аутономије" идеолошке инстанце. Како каже М. Барет, било је јасно да "концепција капитализма по којој се све форме идеологије виде као одраз експлоатације рада од стране капитала, по којој пол не игра никакву улогу, мало може користити феминистичкој анализи."³ Феминизам је, сматра она, одиграо пресудну улогу у дезавуисању механистичког третирања идеологије као консе-квентног духовног израза економских противуречности. Такву анализу деловања идеологије примењивале су пре свега оне феминистичке теоретичарке које "материјалну основу" патријархата нису тражиле у контроли над женским радом, већ су идеологији приписивале већу или мању меру аутономности у односу на економску базу. Зато је и појам патријархата одређиван као, пре свега, идеолошка инстанца, која, наравно, има своје "материјалне" изворе, али егзистира и делује независно од њих. Идеологија женскости тако постаје средишња тачка анализе феминистичке теорије.

На феминистички аспект идеологије женскости битно је утицала Алтисеова концепција идеолошких апарата државе. Алтисе потврђује да идеологија "представља, у свом нужно имагинарном искривљавању, не постојеће односе производње (и друге односе које из њих произилазе), већ изнад свега (имагинарни) однос група према односима производње и односима који из њих произлазе."⁴ Ова имагинарна искривљавања се дистрибуирају преко "апарата идеолошке државе" у које спадају мас-медиа, закони, религија и образовање. Оно што је за феминисткиње у његовом раду било одлучујуће, пре свега, јесте теза о трансформацији индивида у субјекте у етимолошком смислу, дакле, у потчињене индивиде које су се спремне подређивати.⁵ Алтисе подвлачи како каже М. Барет, да се појединачни субјекти изграђују и репродукују у идеологији.

Сам Алтисе није се бавио питањем идеолошког представљања жена. Међутим феминисткиње су употребиле ове појмове да би показале како идеологија подржава и појашњава женску субординацију. "Апарат идеолошке државе чини да се полне поделе сматрају "природним" и "неизбежним"; оне постају део само-идентитета и због тога високо отпорне на

³ Барет, Мишел, оп. цит. стр. 89.

⁴ Althusser, Ideology and Ideological Apparatus in Cosin, у: Mayes, Pat 1989, Sociological Theory, Longman, New York, стр. 82.

⁵ лат. subiectus 1. онај који лежи под нечим, суседни 2. подложан, изврнут.

промену".⁶ Идеологија неједнакости полова не само да рефлектује ту неједнакост него је значи и производи.

Теорија идеологије неравноправности полова приказује мушкост и женскост као репрезентацију реалног поретка, поретка патријархалног друштва. Реално разликовање мушкарца и жене показује да је свет у коме живимо још увек подељен и да се категорија пола мора уважавати. Због тога истраживање и критика идеологије сексизма коју су покренуле феминистичке теоретичарке мора поћи од анализе бинарног система мушко-женско и анализе социјалне конструкције полности.

Сексизам⁷ као парадигма социјалне неједнакости полова представља њен идеолошки израз, њену идеологију. Настао као производ идеологије доминације мушког пола, он "означава дубоко укоренењени систем веровања, ставова, институција у којима се разлике у суштинским вредностима људи чине на основу њиховог пола и њихове полне улоге."⁸ У феминистичкој теорији пол представља статусну категорију која омогућава целој једној групи људи да, захваљујући својим социјално-биолошким компонентама, уз ослањање на универзалне институције патријархата, одржава у инфериорном положају целу другу, исто тако дефинисану и кохерентну друштвену групу - жене.⁹ Розвита Вишњевски је побројала главне

⁶ Mayes, Pat, op. cit. стр. 82.

⁷ Сексизам је "предрасудама одређено држање, које процењује и вреднује људе у првом реду према стереотипима пола. Ако је такво држање у једном друштву широко распрострањено, онда из њега настају штете које могу ићи до угњетавања, искоришћавања, прогањања, па и уништавања човека на основу његове полне припадности. Сексизам би се могао односити како на жене тако и на мушкарце. Али, у ствари, жене много више доживљавају и подносе угњетавања и тешкоће због своје полне припадности. То у најмању руку важи за савременост. Јер сексизам према женама корени се такође у једном, данас још више раширеном патријархалном темељном држању, и прима своју ненарушену снагу из идеолошког подупирања и учвршћивања патријархалне праксе." (Wisniewsky, Roswitha/Herman Kunst 1988, Handbuch für Frauenbewegung. Zur Stellung der Frau in der Gegenwart. Informatinen-Analysen-Anregungen. Bonn Aktuel GmbH. Stuttgart, стр.471.)

⁸ The Fontana Dictionary of Modern Thought, 1977, Fontanna/Collins, London. стр. 205

⁹ Елизабет Бадентер коментарише појам сексизма на следећи начин: "Ријеч "сексизам" ушла је у речник "Robert" 1977. са следећом дефиницијом - "Дискриминациони став у односу на женски пол. Термин дискриминација постаје, у свакодневном говору, синоним "сегрегације", акције одвајања једне друштвене групе од осталих

сексистичке предрасуде, које још увек егзистирају не само у главама мушкараца већ, не сасвим рефлектирано, и у свести жена:

- Прави човек је мушкарац, а жена му само служи и допуњава га, јер јој недостају претпоставке да би сама могла имати вредност као особа, па се испуњава у бризи за добробит мушкараца, у рађању и деце и у кућној сфери;

- логичка, умна, духовна активност, способност одлучивања и руковођења, свест о одговорности креативно делање преовлађујућа су својста мушкараца;

- битне одлике жене су: нејасне и осећањима управљене реакције, удаљеност од стварности и потреба за ослањањем, делатна слабост, инстинкти неговања и чувања;

- ове полне предности мушкараца захтевају и његову водећу улогу у породици, друштву и држави, где би једнака овлашћења жена у заповедању и одлучивању водила нередом;

- јаки, умни и заштитнички мушкарац зна шта се може учинити за суштинско одређење жене, за умножавање њихових могућности и за њихову срећу;

- жене желе да се њима влада, чак и ако то не одобравају, уживају у снази мушкараца, првенствено у сексуалном погледу, а њихови покушаји да остваре сопствене животне замисли само одају потребу да увек изнова буду надвладане од стране мушкараца.¹⁰

Произлази да су владајуће категорије мушкости и женскости у друштву само идеолошки израз неједнаке поделе света на природу и културу, приватно и јавно, интуитивно и рационално, женски и мушки свет. Свако разматрање и покушај разумевања идеологије неравноправности мора поћи од преиспитивања категорија "природа" и "култура". У социјалној "мисли су ове категорије посматране изван контекста историјске условљености и зависности; пре би се рекло, као историјски нерелевантне сфере људске егзистенције, у сталној историјској опозицији. Из таквог теоријског искуства феминисткиње су закључиле да је ригидност значења ових категорија жени наметнула "историјску ћутњу" и омеђила је у границе сопстваног пола. Зато би предзнаку "природно" у карактерологији мушкости и женскости требало пронаћи историјски легитимитет.

Феминистичка теорија је стога покушала да објашњење неравноправности полова пронађе у одговору на питање: да ли је и природа спрам културе исто што и женско спрам мушког?

третирајући их лошије". (Бандентер, Елизабет 1988, Једно је друго. Свјетлост, Сарајево, стр. 207)

¹⁰ Wisniewsky, Roswitha/Kunst, Herman, op.cit. 471/472.

Ако бисмо следили Фројдову концепцију женскости,¹¹ да је "анатомија њена судбина", онда би женски модел био коначно и нужно одређен њеном природом, затворен у границе биолошке детерминације. Оваква биолошка аргументација имала је у произвођењу полова дефинитиван суд, учинивши да на овај начин обликована историјска свест стално пренебрегава социјални аспект биолошког.¹²

¹¹ Види: Фројд, Сигмунд 1969, Женскост. Нова предавања за увођење у психологију. У: Одабрана дела С. Фројда, VIII. Матица српска, Нови Сад.

¹² Неравноправност полова се у социјалној мисли третира на два различита начина. По једном схватању, неравноправност полова одређена је биолошком, генетском предиспозицијом пола, док је, по другом, одређена културом, средином и доминирајућом расподелом друштвене моћи. Антрополози, социолози и психолози који стоје на становишту "биограматике". ("Биограматика јест генерички утемељен програм који предодређује човечанство да се понаша на одређене начине" Хараламбос, М. 1989, Увод у социологију. Глобус, Загреб, стр. 356.) као што су Лајонел Тајгер и Робин Фокс, тврде да су мушкарци својом биограматиком предодређени да се понашају на одређене начине, што је последица разлике између женских и мушких хормона. Мушкарци су, по њима, склони доминацији и агресивнији, што им омогућава монополизацију друштвене моћи, док су жене својом биограматиком упућене на рађање и бригу о деци. Таква генетска основа их предодређује да преузме различите улоге. Тако се женска и мушка биограматика из примитивних ловачких друштава преноси у модерна индустријска друштва. Према томе, сваки покушај да се укину улоге по полубио би атак на природу. Социјални антрополог Ц.П. Мардок различитост улога које постоје у друтву одређује биолошким разликама, које и постоје да би друштво боље функционисало. Психолог Ц. Болби афирмацију жене и њен значај види само кроз улогу мајке. По овим ауторима, постојање биолошких и психолошких разликамеђу половима нужно детерминише различита права и дужности које им се у друштву додељују. Са таквим ставом увелико координирају и ставови ортодоксног функционализма у социјалној теорији Т. Парсонса (Парсонс, Талкот 1988, Друштва: еволуција и поредбени приступ. Аугуст Цесарец, Загреб.). Његово инсистирање на породици као "једином уточишту жене", у којем је једино она способна и одговорна за социјализацију подмлатка, почива на биологији полова и њој заснованим различитим социјалним улогама, које пак доприносе успешном функционисању система. За превиђање пола у социологији заслужан је и Е. Диркем (Емил, Диркем 1972, О подели друштвеног рада. Просвета, Београд.) са тезом да су социјалне улоге пола засноване на биопсихолошким карактеристикама пола, које омогућавају "хармонично" функционисање система. Једно је сигурно, све ове оријентације су теоријско уточиште и апологијски узор елиминације аутономног идентитета жење антагонизма полова

Шери Ортнер је покушала да на тој линији разграничења природе и културе, присутној у свим друштвима, утемељи објашњење да другоразредни положај жене у друштву има карактер општости и да важи за све културе. Људски полови у оквирима размештања симбола везаних за Природу и Културу¹³ заузимају различита места, положаје и улоге. Стога сматрамо да су појмови Природе и Културе релевантни за објашњење универзалне и панкултурне чињенице маргиналног положаја жене. Морамо се сагласити са Шери Ортнер да се свака културана одређеном ступњу развоја показује не само различитом од природе, већ и супериорнијом од ње. То се показује кроз процес "социјализовања", "култивисања" природе, што производи и различито вредновање ових двеју сфера. Култура самим тим добија дигнитет креативног субјекта, док је природа оно што је одређено и непроменљиво. Ако бисмо ову дистинкцију пројектовали на проблем жена, онда би се њихов другоразредни положај у свим културама могао објаснити тиме што се жена сагледава кроз природу и ближе њој, а мушкарац као иманентан култури. Или, како каже Ш. Ортнер: "Пошто је увек пројект културе да потчини и превазиђе природу, ако се жене сматрају делом природе, онда би култура сматрала "природним" да подређује - да не кажемо: угњетава - жене".¹⁴ Свет очинства се тако подводи под културу, док се жена и свет материнства поистовећују са оним нижим, мање вредним - природом. У свим друштвима и културама жена је дефинисана "као ближа природи", па се тако и све ситуације везане за њу у животном поретку оцењују као ниже, у култури мање вредне, без питања да учествују у једнакој подели друштвене моћи. Шери Ортнер мисли да овако схваћена и постављена супротност између природе и културе није дело природе, већ је заправо

засновале на "аутономији као судбини". На другој страни расправе, оној која улогу по полу одређује културом друштвеним механизмима социјализације полова, налазе се теоретичари међу којима је већина жена, као и увек у теорији када се расветљава њихов положај. (Ернестина Фридл и Шери Ортнер).

¹³ Овде природу и културу видимо као две битно људске категорије које једна другу детерминишу или трансцендирају у одређеном друштвеним условима.

¹⁴ Ортнер, Шери, Жена спрам мушкараца као природа спрам културе. У: Антропологија жене 1983. Зборник, приредиле: Жарана Папић и Лидија Скљевицки, Просвета, Београд, стр. 161.

результат у свим друштвима специфичне културне операције којом сам човек један део свог друштвеног бића прима, дефинише и артикулише као мање вредан јер је ближи природи. У тој ситуацији жена бива неоправдано прикована за нижи, природни слој, јер се свако друштво заснива на "редукцији значења женског пола", док се сматра да је мушкарцу својствена "надбиолошка детерминација". Свет се, тако, дели по свим принципима на мушки и женски, и та подељеност полова иде из тога што су универзалне културне вредности структурисане са позиција супротности мушко - женско.

Зато стереотипна схватања о карактеристикама мушког и женског пола стварају две различито друштвено легитимисане идеологије - идеологију мушког пола и идеологију женског пола, или идеологију доминације и идеологију субординације.¹⁵

Становиште феминистичке теорије јесте: улога пола није

¹⁵ Особине мушког и женског стереотипа, према социолошким истраживањима Ан-Мари Рошблав-Спанле (У: Бадентер, Е. op.cit. стр. 124-125)

ОСОБИНЕ МУШКОГ СТЕРЕОТИПА	ОСОБИНЕ ЖЕНСКОГ СТЕРЕОТИПА
	<i>Осећајна стабилност</i>
Каприциозна, хистерична, осећајна, плашљива, емотивна, детињаста, лакоумислена.	Одлучан, непоколебљив, одмерен, смирен.
	<i>Механизми контроле</i>
Брбљива, брљива, извештачена, тајновита, лакоумна, лукава.	Дисциплинован, методичан, организован, строг, организаторска склоност, дискретан, искрен.
	<i>Аутономност, зависност</i>
Потреба за поверавањем другима, потреба да се свађа, кокетна, послушна.	Патриота, смисао за ризик, независан.
	<i>Доминација, самопотврђивање</i>
Слаба, нестабилна.	Потреба за моћи, потреба за славом, амбициозан, склоност ка командовању, заповеднички смисао, самозадовољан, самоуверен, потреба за угледом, каријериста, потреба за афирмацијом.
	<i>Агресивност</i>
Лукава.	Борбен, циничан, склоност ка борби.
	<i>Ниво активности</i>
Пасивна.	Плаховит
	<i>Стицање</i>
Љубопитљива.	Егоиста, материјалиста.
	<i>Интелектуалне особине, стваралаштво</i>
Интуитивна.	Креативан, бистар, објективан, склон теоријским идејама. Смисао за науку, за математику. Скептичан, разложен.
	<i>Афективна оријентација</i>
Умиљата, сажалјива, пријатна, срамсжљива, склона удешавању, потреба да има децу, потреба за заљубљивањем.	Бестидан.

рудимент биолошких разлика (анатомија као судбина), већ она представља научене обрасце понашања, усвојене вредности и ставове који се сматрају адекватнијим за један него за други пол.¹⁶ У радовима Р. Столера учињено је све да се докаже да је животна средина изнад биолошког фактора, а не обрнуто. Заправо, он својим радом суштински оповргава фатум анатомије. "Осећај сполног идентитета суштински се одређује путем културе, то јест он се учи након рођења."¹⁷ Или како сам Столер каже: "Тај процес обуке потиче из друштвене средине... Али преко мајке долази сазнање, тако да оно што до дјетета доиста и стигне јесте заправо интерпретација коју она даје о понашањима друштва".¹⁸ Дакле, оно што одређује осећај идентитета није биолошки пол, већ "искуство доживљено након рођења, процеса који почиње од ауторитативног и произвољног етикетирања детета од стране друштва као мушког односно женског бића."¹⁹

Породица је, и по схватању феминисткиња, примарни референтни оквир који обликује и одређује не само обрасце понашања већ и целокупни модел културе (без остатка важи за традиционална друштва). У пракси социјализације (односно културализације) потомства (деце оба пола), жена преноси усвојене обрасце понашања, односно систем дате културе. То су, пре свега, како систем вредности усвојен у процесу властите социјализације, тако и ставови који произлазе из њеног васпитачког социјалног положаја (као жене, мајке, домаћице, раднице).

С обзиром на реалитет редукованог идентитета жене, она се у друтву налази у функцији "социјализираног социјализатора". Процес се увек изнова репродукује, јер "биолошка "судбина" жене као мајке постаје културни позив у њеној улози социјализатора деце".²⁰ Из овога проистиче да је за феминистичку херменаутику идеологије полности суштински битно разликовање између биолошког пола (**sex**) и рода (**gender**).²¹

¹⁶ О томе, види: Процес социјализације код деце 1982. Зборник. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

¹⁷ Бадентер, Е. *op. cit.* стр. 229.

¹⁸ R. Stoller, *Recherches sur l'identite sexuelle*, према: Бадентер, Е. *op. cit.* стр. 229.

¹⁹ *Ibidem*, стр. 228.

²⁰ Mitchell, Juliet 1976, *Psychoanalysis and Feminism*. Pelican Books, Harmondsworth. стр. 120.

²¹ Разлика између "пола" и "рода" нарочито се прави у литератури на енглеском језику, у том смислу што је "пол" биолошка чињеница, док

Гејл Рубин каже да је "род друштвено наметнута подела полова. Он је производ друштвених односа полности".²² Односно, род је управо она категорија "која означава (подв. Н. Ж.) наметнуту друштвену поделу по полу и женин подређен положај".²³

Управо у том премошћивању друштвено наметнутом кретању од пола ка роду одиграва се процес формирања идеологије пола-рода. Социјално склизнуће пола у род настаје процесом социјализације и спроводи се идеолошким средствима. Феминистичка теорија у анализи опресије жене стоји на становишту да разлика између полова није природна, није заснована на биологији, већ да се појединци производе на нивоу идеологије као полно одређени субјекти уметнути у категорије жене и мушкарца. Функција идеологије је да тако формиране социјалне типове прикаже као производе природе. У самом процесу означавања женског родног идентитета одиграва се процес идеологизације. Идеологија полова је заправо трансмисија културних образаца који се преносе на личност, формирајући њену полну улогу и идентитет. А полни идентитет жене је конструисан као нешто што произилази из њеног анатомског идентитета, који је основа за произвођење и изграђивање идеологије одређених "жеља и усмерења". Идеологију не можемо посматрати само као рефлекс стварности, већ засигурно и као њеног произвођача. С обзиром на неједнакост полова, можемо рећи да она не само да је као такву рефлектује, већ је и ствара. Самим тим што је интегративни део симболичке продукције и репродукције неједнакости полова, она се показује и као незаменљиви део произвођења свести. Феминистичка теорија инсистира на томе да се анализира и обележи како у различитим културама функционише онај део стварности који се тиче система ритуала и симбола везаних за полност.

За циљеве ослобођења жене и објашњење идеологије пола пресудна је борба око значења рода. Мишел Барет мисли да значење рода не сме подразумевати разлику, већ оно подразумева "подељеност, угњетавање, неравноправност, интернализовану неравноправност за жене"²⁴ Кључ за разбијање

је "род", ма колико заснован на биолошком, социо-културно-психолошка чињеница. С тог становишта било би правилније говорити о идентитету рода, *gender identity*.

²² Рубин, Гејл 1983, *Трговина женама - белешке о "политичкој економији полности"*. У: *Антропологија жене*, стр. 116.

²³ *Ibidem* стр.117.

²⁴ Барет, М. 1983. *op. cit.* стр. 102.

постојеће идеологије женског рода она види пре свега на плану културне праксе, која може одиграти непроцењиву улогу у подизању свести и трансформацији наше субјективности. Или, као Ен Оукли тврди, потребна нам је идеолошка револуција, и то револуције у идеологијима улога по полу, револуција у појмовима идентитета пола који су прихваћени и који обележавају нашу културу.

IDEOLOGIE DES RÔLES DU SEXE

Résumé

Dans l'effort de marquer les indicateurs de l'oppression de la femme, la théorie féministe a introduit, dans l'analyse de sa subordination, le rôle de l'idéologie. L'analyse de la construction sociale de la sexualité et du système binaire masculin-féminin suppose la détection de l'idéologie du sexisme. Le système des attitudes et des valeurs qui se rapporte aux rôles des hommes et des femmes opère avec des "vérités toutes faites" avec des mythes et des interprétations stéréotypiques, produit sans cesse la conscience de la discrimination sexuelle, en donnant de cette façon l'alibi à la pratique toujours actuelle et sans cesse présente de l'inégalité des sexes.

Les sociétés sexistes, qui sont au fond patriarcales, valorisent et apprécient les hommes à travers des préjugés et selon les stéréotypes du sexe. Les conceptions stéréotypiques sur les caractéristiques du sexe masculin et du sexe féminin créent deux différentes idéologies socialement légitimes - l'idéologie du sexe masculin et l'idéologie du sexe féminin, ou l'idéologie de la domination et l'idéologie de la subordination.